

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT XARIDLARINI AMALGA OSHIRISHNING NAZORAT TIZIMI

Ismoilov Botir Muxamedovich

Qo'qon universiteti o'qituvchisi,

ismoilovbotirjon3@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil

Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil

Jurnal soni: 15

Maqola raqami: 6

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1186>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

davlat xaridlari, vakolatli organlar, byudjet buyurtmachisi, korporativ buyurtmachi, xarid tizimi, xaridlar ustidan nazorat.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada davlat xaridlarining mamlakat iqtisodiy taraqqiyotida zarurligi, davlat xaridlarini tartibga soluvchi huquqiy-normativ hujjatlar hamda davlat xaridlari jarayoning shaffofligi va to'g'ri o'tqazilishi ustidan nazorat tizimini amalga oshirish mexanizmi yoritib berilgan. Mazkur maqolada xorij va mahalliy olimlarning ishlari tahlil etilib, ularning mavzuga oid qismlari va xulosalari keng o'rganilgan.

Kirish. Davlat xaridi davlat organlarining funksiyasini bajarishi uchun qiladigan xarajatlarning asosiy qismini tashkil etib, milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va investitsiya oqimini ta'minlash uchun ham qulay shart-sharoitlar shakllanishining muhim omillaridan biri bo'lib kelmoqda. Davlat xaridlari - davlat buyurtmachilarining ehtiyojlari uchun kerak bo'lgan tovarlar, ishlar va xizmatlarni belgilangan tartibtaomillar asosida sotib olish jarayonidir.

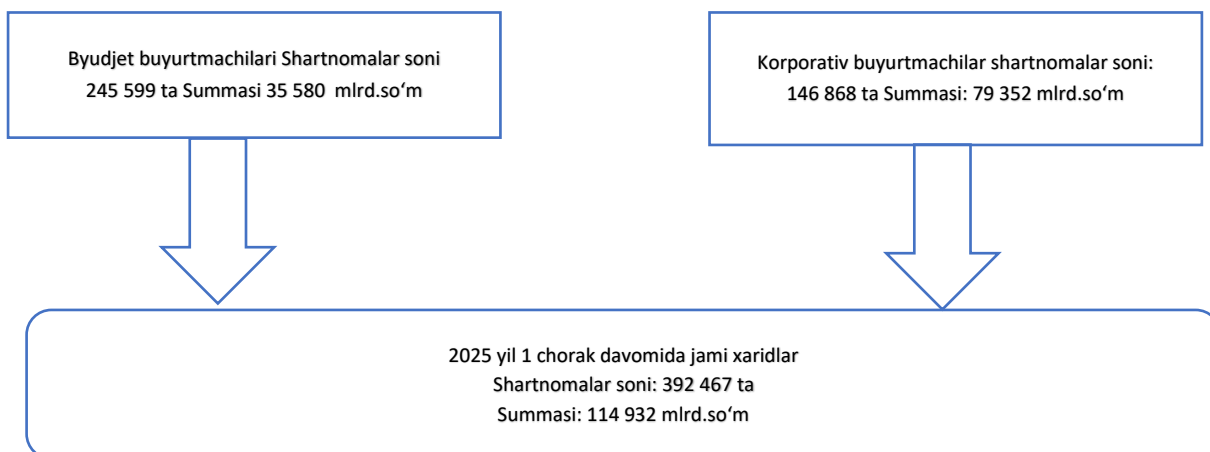
Davlat xaridlarining subyektlari - bu davlat xaridlari tizimida ishtirok etuvchi subyektlari hisoblanadi va ular tarkibini quyidagilar ikki yirik guruhga bo'lishimiz mumkin: byudjet va korporativ buyurtmachilar.

Byudjet buyurtmachilari -bu davlat organlari va muassasalari(vazirliklar, sud, prokuratura, hokimiyat va h.k.); byudjet tashkilotlari (maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar va h.k.); xarid qilish tartib-taomillarini amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan byudjet

mablag'larini oluvchilar (muzeylar, siyosiy partiyalar, ilmiy - tadqiqot institutlari va h.k.); davlat maqsadli jamg'armalari (pensiya jamg'armasi, Tiklanishva taraqqiyot jamg'armasi va h.k.); byudjet tashkilotlarida tashkil etilgan boshqa jamg'armalar ular sirasiga kiradi.

Korporativ buyurtmachilar -bu davlat korxonalari ("Qo'qon shaxar yo'llardan foydalanish" davlat unitar korxonasi, "Qo'qon Issiqlik manbai" davlat unitar korxonasi va h.k.); ustav fondida davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar (O'zbekneftgaz AJ, O'zbekiston temir yo'llari AJ va h.k.); ustav fondida davlat korxonalari va ustav kapitalida davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslarning ulushi jami 50 foiz va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar (UzAuto PV,Energo Res MCHJ va h.k).

2025-yil I choragi bo'yicha jami 114 932 mlrd.so'm miqdordagi davlat xaridlari amalga oshirilgan. Unga ko'ra;

1-rasm. Davlat buyurtmachilari tomonidan amalga oshirilgan xaridlar

Bundan tashqari, davlat xaridi investitsiya salohiyatini samarali taqsimlash va davlat uchun strategik ahamiyatli bo'lgan tarmoqlarning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratilishi, shuningdek, ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish va natijalarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Shuning uchun davlat xaridlarini tashkil etish bilan bog'liq muammolar doim dolzarb bo'lib, barcha davlatlarda davlat xaridi tizimini takomillashtirishga qaratilgan uzviy va davomli chora-tadbirlar amalga oshirib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasida Davlat xaridini tashkil etish va tartibga solishning qator huquqiy-normativ hujjatlari qabul qilingan. Bu qonun hujjatlari orqali davlat byudjeti xarajatlarning shuningdek ustavida davlat ulushi bor korxonalar mablag'larining samarali va maqsadli sarflanishi orqali ularning shaffofligi ta'minlanadi. O'z navbatida davlat xaridlari tizimida zamonaviy shakl va tartib taomillarini ishlab chiqish hayotiy zaruratga aylanib kelmoqda. Davlat xaridlarini takomillashuvi ushbu sohaning

mukammal qonunchilik bazasini yaratishga shuningdek uni xalqaro tajribaga mos ravishda rivojlantirishga ham bevosita bog'liqdir.

Adabiyotlar tahlili. Davlat xaridlarining iqtisodiyotga ta'siri haqidagi ilmiy tadqiqotlar davlatning tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabini belgilash, iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish va raqobatni oshirishga qaratilgan. "Davlat xaridlari va iqtisodiy rivojlanish" (Ismoilova, 2023) nomli tadqiqotda davlat xaridlarining iqtisodiy o'sishga ta'siri, infratuzilma va ijtimoiy dasturlarning samaradorligiga qaratilgan. Davlat xaridlari faqat davlat byudjetini boshqarishda emas, balki ishlab chiqarish sohasida ham muhim omil hisoblanadi. Bir qator tadqiqotlar, masalan, Kim (2019) va Teylor (2021) tarafidan olib borilgan, davlat xaridlarining faol raqobatni ta'minlashga va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlashga ta'siri haqida ko'plab ma'lumotlar taqdim etgan. Innovatsiyalar davlat xaridlari tizimida muhim ahamiyatga ega. Xususan, texnologik yangiliklarni tatbiq qilish davlat xaridlari

jarayonini avtomatlashtirish, shaffoflashtirish va samaradorligini oshirishga imkon beradi. "Innovatsiyalar va davlat xaridlari" (Sharifova, 2022) nomli tadqiqotda inovasion texnologiyalarning davlat xaridlari tizimiga ta'siri muhokama qilingan. Tadqiqotda davlat xaridlarida raqamlashtirish, blokcheyn va sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash orqali byurokratiyani kamaytirish va korrupsiyaga qarshi kurashish mumkinligi ta'kidlangan.

A. Bennett (2020) va M. Rozen (2021) davlat xaridlariga innovatsiyalar kiritishning iqtisodiy samaradorligi va unga bo'lgan ijtimoiy ta'sirini tadqiq qilgan. Ular inovasion yondashuvlar davlat xaridlari jarayonida raqobatni oshirish, tovarlar va xizmatlar sifatini yaxshilash, hamda xaridlarning narxini to'g'ri baholash imkonini beradi, deb ta'kidlagan. Investisiyalarni jalb qilish, davlat xaridlari tizimini samarali va raqobatbardosh qilishning muhim jihati hisoblanadi. Bir qator tadqiqotlarda investisiyalarning davlat xaridlariga ta'siri masalasi o'rganilgan. "Investisiyalar va iqtisodiy o'sish" (Qurbonov, 2022) mavzuidagi tadqiqotda investisiyalarni jalb qilish orqali yangi ishlab chiqarish imkoniyatlarini yaratish, ish o'rinlari tashkil etish va mamlakat iqtisodiyotining mustahkamlanishi muhim ekanligi ko'rsatilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat xaridlari orqali yangi investisiyalarni jalb qilish, birinchi navbatda, infratuzilma, aholining ijtimoiy sohaga bo'lgan talabini ta'minlash va raqobatni rag'batlantirishga yordam beradi. Maxsus e'tibor investisiyalar va innovatsiyalarni jalb qilish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Shuningdek, xususiy sektor bilan hamkorlikni kengaytirish orqali ko'plab davlat xaridlari loyihalarida investisiyalar va innovatsiyalar to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etishga shart-sharoitlar yaratilmoqda. Innovatsiya va investisiyalarni davlat xaridlari tizimiga joriy qilishning

iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati yuqori. "Investisiyalarni davlat xaridlari tizimiga joriy qilish: muammo va yechimlar" (Aliyev, 2021) nomli tadqiqotda davlat xaridlariga innovatsiya va investisiyalarni kiritish usullari, ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri va mahalliy iqtisodiyotga qo'shgan hissasi ko'rsatilgan. Tadqiqotlar, shuningdek, investisiyalarning davlat xaridlariga ta'siri mamlakatning global iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirishga yordam berishi mumkinligini, shuningdek, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishga imkon yaratishini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot mavzusini chuqurroq o'rganish maqsadida bir necha xorij mamlakatlari va mahalliy olimlar hamda tadqiqotchilarning ilmiy ishlari o'rganib chiqildi. Ushbu tadqiqotni amalga oshirish jarayonida nazariy tahlil, qiyoslash metodi, solishtirma tahlil, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqotni amalga oshirishda ikkilamchi ma'lumotlar bazalaridan olingan ma'lumotlar tahlil etildi. Davlat xaridlarini amalga

oshirishning nazorat tizimi o'rganilib, ularni chuqur tahlil etidi.

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini shaffof va to'g'ri amalga oshirish hamda uning ustidan kuchaytirilgan nazorat tizimi o'rnatilish jarayonida 2021-yil 22- apreldagi O'RB-684-sonli yangi tahrirda qabul qilingan "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun asosiy huquqiy-normativ hisoblanadi.

Mazkur Qonunning yangi tahrirda qabul qilgan qonun hujjatdan ko'zlangan maqsad kichik biznes tadbirkorlik subyektlarini davlat xaridlari tizimiga keng miqyosda jalb qilish va ularga imtiyoz hamda imkoniyatlar yaratib berish hisoblangan. Bunga ko'ra yildan-yilga davlat xaridlari tizimida muvaffaqiyatli tuzilgan shartnomalar soni oshib borgan bu mamlakat iqtisodiy taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shib bormoqda.

1-jadval

2024-yil oxiri va 2025-yil boshlari bo'yicha amalga oshirilgan davlat xaridlari

	Elektron do'kon	Boshlang'ich narxni pasaytirish uchun o'tqiziladigan auktsion	Eng yaxshi taklifni tanlash	Elektron tender
2024-yil noyabr	dona	57 887	3 447	5 515
	mlrd.so'm	410,523	64,398	1 105,51
2024-yil dekabr	dona	79 866	3 376	7 695
	mlrd.so'm	608,793	82,029	1 697,23
2025-yil yanvar	dona	20 969	725	932
	mlrd.so'm	169,788	8,408	126,487
2025-yil fevral	dona	39 006	1 895	2 103
	mlrd.so'm	234,19	25,522	203,037

Yuqoridagi jadvalda 2024-yil oxirlari va 2025-yil boshlarida amalga oshirilgan xaridlari soni va miqdori haqida ma'lumot berilgan.

Davlat xaridlari tizimining qonuniy asoslarining zarurligini quyidagicha ifodalash mumkin: davlat xarajatlarining kattagina qismi davlat xaridlari orqali amalga oshirilib, bunday xaridlar iqtisodiyotga bevosita ta'sir ko'rsatadi; davlat xaridlarini oqilona amalga oshirilishini hamda yuqori samaradorligini ta'minlash iqtisodiyot uchun juda muhimdir; davlat xaridi davlatning iqtisodiyotni tartibga soluvchi muhim richagi hisoblanadi.

Davlat xaridlari sohasidagi nazorat ko'rilayotgan sohada qonun hujjatlari talablari buzilishining oldini olish, uni aniqlash va chek qo'yishga qaratilgan chora tadbirlar tizimidan iborat bo'ladi.

Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda statistik, boshqa axborotni taqqoslash shuningdek tahlil qilish orqali amalga oshiriladigan tekshiruvlar davlat organlarining davlat xaridlari to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etishi ustidan nazorat qilishning asosiy shakli hisoblanadi.

Qonunning va davlat xaridlari sohasidagi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning to'g'ri qo'llanilishi ustidan davlat nazoratini quyidagilar davlat organlarining vakolatlari doirasida amalga oshiriladi:

- O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi;
- O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi;
- O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi;
- O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi;
- O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish

qo'mitasi;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi davlat buyurtmachilari tomonidan amalga oshirilgan davlat xaridlarini auditdan o'tkazib va yakuniy audit xulosalarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga har yilning yakuni bo'yicha taqdim etiladigan hisobotida ko'rsatadi, shu bilan birga bu haqida belgilangan muddatlarda ochiq axborot manbalariga joylashtirib boradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi davlat xaridlari sohasida davlat siyosati shakllanishi hamda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Qolaversa, davlat xaridlari sohasida budjet tizimi budjetlari mablag'laridan to'g'ri foydalanish, xarid qilish tartib-taomillari turlarini rivojlantirish, ularning qo'llanilishini kengaytirish, shuningdek tadbirkorlik sub'ektlarining keng ishtirokini ta'minlash yuzasidan choralar ko'rib boradi.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi davlat xaridlari sohasidagi quyidagi vakolatlarga ega: davlat xaridlari sohasida davlat tomonidan tartibga solidi va davlat siyosatini amalga oshiradi; davlat xaridlari sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarning bajarilishi ustidan monitoring, nazoratni amalga oshiradi; davlat xaridlari sohasida xarid qilish va korrupsiyaga qarshi kurashish standartlari bo'yicha sertifikatlashtirish tizimini joriy etishga doir takliflarni ishlab chiqadi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ko'rib chiqish uchun kiritadi va boshqa o'ziga yuklatilgan vakolatlarni bajarib boradi.

Davlat xaridlari to'g'risidagi Qonunning va davlat xaridlari sohasidagi boshqa qonunchilik hujjatlarining to'g'ri qo'llanilishi ustidan davlat nazoratini qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatli davlat organlari ham o'z vakolatlari doirasida amalga oshiradi.

Davlat xaridlari sohasini davlat tomonidan tartibga solishning asosiy maqsadlari quyidagilardir: davlatning strategik maqsadlari va

vazifalariga erishish; davlat buyurtmachilarining tovarlarga (ishlar va xizmatlarga) bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlash; O'zbekiston Respublikasining Investitsiya dasturini bajarish; davlatning ijtimoiy vazifalarga yechim topish funksiyalarini bajarish; davlat xizmatlarini ko'rsatish uchun davlat xaridlari sub'ektlariga qulay shartsharoit shakllantirishdan, shuningdek davlat xaridlarini amalga oshirishda korrupsiyaga va qonunchilikning boshqa ko'rinishida buzilishlariga qarshi kurashishdan iborat.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan ta'riflar va aytib o'tiganlardan xulosa sifatida aytish mumkinki, davlat xaridi bu - davlatning funktsiya va vazifalarini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tovar (ish va xizmatlar)ni davlat mablag'lari va kreditlari hisobidan sotib olinish hisoblanadi. Davlat xaridining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati shundaki, davlat sektorining

mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojidadagi alohida roldan kelib chiqib, uning uzluksiz va samarali faoliyati uchun zarur tovarlar, xizmatlar va ishlar bilan o'z vaqtida ta'minlanishini amalga oshiruvchi mexanizmdir.

Mamlakat iqtisodiyoti taraqqiyotida davlat xaridlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga asosiy sabab, byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining salmoqli qismi davlat xaridlari tizimi orqali qayta taqsimlanishidir. Shu nuqtai nazardan, davlat xaridlarini tartibga solish orqali iqtisodiyotning qaysidir sektorini taraqqiy etishiga erishish, umuman olganda, iqtisodiyotni samarali tartibga solishda foydalanib kelinmoqda. Davlat xaridi tizimini oqilona tashkil etish, savdolar jarayonini takomillashtirish davlat xaridlarining yanada mukammal, ochiq va shaffof bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'RB-684-son Qonuni. 22.04.2021 yil
2. O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014-yil.
3. Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 20 maydagi 276-son qarori bilan tasdiqlangan "Davlat xaridlarini amalga oshirish bilan bog'liq tartib-taomillarini tashkil etish va o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Nizom
4. "O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti xarajatlarning samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident qarori PQ-128-son, 14.02.2022 yil.
5. U O'roqov. Davlat xaridlari tizimida elektron xaridlar hajmini oshirish masalalari. 2021Uchqun O'roqov, Ulugbek Sharipjon O'g'li. Hadli kelishuv tartibtaomili orqali davlat xaridlarini amalga oshirish tartibi. - Science and Education, 2023

6. A. A. Yusupov. (2024). ANALYSIS OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM OF EFFECTIVE USE OF HUMAN RESOURCES IN SMALL BUSINESS SUBJECTS IN UZBEKISTAN. European Journal of Economics, Finance and Business Development, 2(5), 70–73. Retrieved from <https://europeanscience.org/index.php/2/article/view/630>
7. Yusupov, A. A. (2023). KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA INSON RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 46-48.
8. <http://www.imf.uz> -O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Moliya Vazirligi
9. <http://www.lex.uz> -O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami